

Соколёнок



3/2020

май – июнь

Лашын



БАЛАЛАР УШИН ЭКИ АЙДА БИР КЕРЕ ШЫГАТАГАН РЕСПУБЛИКАЛЫК ЖУРНАЛЫ



Енъувьв куьни мен!



Анам, биз енъдик!

Эстелик



Неше ана
Келген мунда, ойлайман,
Неше ана
Улын йойган кавгада.

Ян бергенше
Эл баптири согыскан,
Саклар уьшин
Кулшылыктан халкымды.

Неше ана
Буьгуьнлерде ян-якта
Наьлетлейди
Кан тоьктирген кавгады.

«Мутпанъыз!» – деп
Туры эене эстелик,
Шешекейлер
Алып ога келемиз.
Оьмирлерде
Мутылмаяк
Йигитлик,
Йигитлерге
Биз басларды иемиз.

Эр йигит деп,
Эстеликке карайман,
Эл ыслаткан
Савыт онынъ колында.





БАБТИРДИНЪ ЙИГИТЛИГИ МУТЫЛМАЯК СОВЕТ СОЮЗЫНЫНЪ БАБТИРИ ХАЛМУРЗА САХАТ-ГЕРЕЕВИЧ КУМУКОВ

Уллы Аталык согысы басланганлы йыллр кеткен сайын эм Уллы Енъувдинъ аьр бир йылы ювыклаган сайын биз тагы да бир кере онынъ ортакшыларын эслеримизге алмага ымтылыслы боламыз. Сосы согыстынъ бир ортакшысын да ямагат эсиннен тайдырмага керек тувыл. Осьип келеятырган ясларга да олар акында айтып турмага борышлы боламыз.

Совет Союзынынъ бабтири Халмурза Сахат-Герей улы Кумуков... 1941-1945-нши йыллардагы Уллы Аталык согысында немец-фашистлери мен куьресуьвде коьрсеткен эрлиги эм йигитлиги уьшин 1990-ншы йылдынъ 4-нши октябринде СССР Оьр Советининъ Президумынынъ Указы бойынша Совет Союзынынъ Бабтири деген ат тагылган.

...1943-нши йыл. Совет аьскерлери душпанларга куьшли дегенде куьшли урув-

лар этедилер. Рядовой халмурза Кумуков госпитальде яткан сонъ, Сиваш дивизиясынынъ 993-нши Суворов орденли 263-нши стрелок полкына келеди. Йигерли, кайратлы аьскершидинъ личный состав арасында уьйкен сыйы болган, ийги коьрим коьрсетип турган. Онынъ кайтып келуьвин йолдаслары йылы кепте йолыкканлар.

1943-нши йылдынъ 10-ншы августында Сиваш дивизиясы Харьков областининъ Изюм районнынъ Сухая Каменка авылында Барвен йонелисинде душпаннынъ коршалануьвин бузбага приказ алады.

Орманлык пан кететаган душпаннынъ алды бети доталар ман, дзотлар ман, атлы точкалар ман беркитилинген, онынъ алдында – миналар салынган йоллар эм теллер. Бириншиден бир уьш метрде оьтетаган экинши траншея алып болмастай этип бегитилген.

Штурмовой куьплер болган биринши эм уьшинши стрелок батаре-



ялары душпанды оьтуьвди яшавга эндирмеге кереклар. Олардынъ бирисине экинши стрелок ротадан болып коммунист Кумуков кирген.

Сол куьн батальонлар оьлгенлер эм яраланганлар болып коьплеген солдатларды эм офицерлерди йоядылар. Биринши стрелок батальоннынъ алдында темир бетонлы буршав душпанлардынъ куьллери аьдемлерге ерден коьтерилмеге де амал бермейдилер. Сондай бир авыр вакытта Кумуков колларына бир неше гранаталар эм автомат алады эм душпаннынъ ялынлы отына карап йылысады. Йылыса-йылыса ол от ялынга ювык келеди. Кайдай куьллер эм снарядлар уша болсалар да, Халмурза тислерин

кыршылдатып, фашистлер блиндажына карап янасады.

От ялынга аз дегенде бир он метр калганда, биринши батальоннынъ аьскершилерининъ коьзлери алдында алдыга, амбразурага карап гранаталарын таслайды. Бирден куьшли атылув, ялыннынъ йогарга коьтерилуьви. Душпаннынъ от точкалары тынып каладлар. Батальоннынъ аьдемлери душпаннынъ траншеясына карап ювырадылар. Блиндаждан эки метрдей ерде сол колына автомат кысып Кумуков яткан болган...

Халкымыздынъ баьтир улын Сухая Каменка авылында орманда коьмедилер...

А.Култаев.



Мереке

ХАЛК ЯШАВЫН ИЫРЛАГАН...

Мине соьйтип айтпага болады онынъ акында. Неге десе сав оьмири авыл еринде яшап, баьри кыйынлыкты басыннан оьткерип, яшавдынъ кыйынлыгы эм тынышлыгы акында оьзининъ ятлавларын эм дестанларын язып турган. Ол да ким десенъиз – Борис Бушан улы Иналов болар.

Борис Иналов Ставрополь крайнынъ Махмуд-Мектеб авылында 1925-нши йыл тувган. Уллы Аталык согысында белсен кепте катнаскан эм оннан кайтып келип, сав

оьмирин балаларды окытувга багыслаган. Онынъ асарлары бизим ногай тилинде шыгатаган «Ногай давысы» эм «Шоьл тавысы» газеталарында, эм антологияларда, альманахларда баспаланган. Ол халк арасында ийги белгили болган «Яшав тынысы» поэтикалык йыйынтыктынъ авторы эди. Дуныядан 1991-нши йыл кеткен. Быйыл белгили шаьйир эм аьскершиге 95 йыл болады.

Аьли Борис Иналовтынъ бир неше ятлавларын да баспалаймыз.

ЕНЪУЪВ КУЪН

Арамзаде, кара яв
Ат белиннен туьскен куьн,
Тактан туьсип сол Гитлер
Оьлмеге ув ишкен куьн.

Фашистлердинъ карувын
Кысып-кысып алган куьн.
Эм олардынъ байрагы,
Басын тоьмен салган куьн.

Картлар, кыз, яс, балалар
Шаттан коьз яс тоьккен куьн.
Кушак яйып аналар
Балаларын оьпкен куьн.

Баскыншыды еринде
Оьз инине тыккан куьн.
Меним ана Элимде,
Енъуъв байрак таккан куьн.

Халк толкыны агады,
Орамларда шатлык куьн.
Юрегим шат согады,
Буьгуьн Енъуъв, Енъуъв куьн!

ЭГИНШИДЕ КОЪЛДЕЙ КОЪНЪИЛ

Бавда гуьллер бас коскан,
Оьсимликлер оьрленген.
Коькте квнап кус сарккан,
Тоьгерек як туьрленген.

Яз авасы кайдай енъил!
Ден савлыкка сол дарман.
Эгиншиде – коьлдей коьнъил,
Авлай оны куллык пан.

Тоьгерекке завклык кайдай,
Кыр толады шав-шувга,
«Болат атын» йигит айдап,
Шыккан онъыс йюьвга.

Бавда гуьллер бас коскан,
Оьсимликлер оьрленген.
Сав шоьлиме йыр сарккан,
Дуныям да туьрленген.

АНА ТИЛГЕ ТАРТЫЛАМАН

Караша айдынъ отызыншы куьнинде Червленные-буруны авылдынъ маданият уйнининъ иши сыппа-сык эди. Мунда окувшылар, олардынъ ата-аналары йыйналганлар. Районымызда биринши кере болятырган яратувшылык ис-мультипликациялык (анимациялы) киноларды ногай тилге коьшируув проектин сосы авылдынъ Акмурзаев атлы орта мектеби баслятыр эди. Сынастынъ мырады: Ногай район мектеплерде ана тилди оьрлендируув, оьстируув, мектеплер бойынша окувшыларда яратувшылык оьнерди таралтув, янъы заманнынъ технолологиялык сулыбын кулландырып уйретуув эди. Бу шарады уйгынлавшылар: МКОУ «Червленные буруны» З.М.Акмурзаев атлы орта мектебининъ етекшиси Эльдар Зейнадин улы Нурлубаев, мектеп етекшидинъ орынбасарлары Мусаурова Барият Баймурза кызы, Отевалиева Сафият Ахмат кызы эм ана тил окутувшылары Отарова А.А., Муталлимова Р.А., Заракаева С.Б. 11 класс окувшылары «Бобик Барбоста конакта», 10-ншы класс «Баьтирдинъ арка тамыры», тогызиншылар «Борри эм бузав», сегизиншилер «Барбокинлер» эм 7 класс «Барбокин. Ким ыспай?» деген мультфильмлерди ногайшага авдарып коьрсет тилер. 7-нши, 9-ншы, 10-ншы, 11-нши сынып окувшылар куьплерди абзирледилер етекшилери: «Сабутова Асирет Баьтирхан кызы, Оразбаева Бурлият Махмуд кызы, Абдулкадырова Саида Михаил кызы, Заракаева Саму Борангазы кызы эм Отарова Альфира Амирхан кызы. Олардынъ эткен ислери сахнадагы экранда коьринди. Бу куллык, оьзекте, тынышлардан тувыл, неге десе сол мультфильмлерди бас деп ногай тилимизге дурыс коьширип, сонъ ол соьзлерди окувшыларга уйретип, рольлер мен айттыртып, янъы



технология бойынша ийги анълам ман мультфильмлерге салув. Ама Акмурзаев атлы мектеп колына алган проекти энъ бириншилер болып, тийислише толтырды. Сынастынъ тамамында, 9-ншы сынып окувшылары 1 орынды, 10 класс эм ушинши орынды 8-нши класс алды. Шарага карыж яктан ярдамласты Ногай районнынъ «Яслык» муниципаллы орталыгы, «Сандык. Биз» ногай интернет туькени. Сосы биринши абыт берк басылып уйкен йолга шыгар деп сенемиз, эстафетады Кунъбатар авыл Курманалиев атлы орта мектеби алды. Соьйтип, баьри мектеплер де ана тилди оьстируув уьстинде куллык этерлер деп ойлаймыз. Мырадларымыз яшавга шыксын!

Салимет МАЙЛЫБАЕВА.

ДОСЛАРЫМДЫ ЙОЛЫГАРМАН

Алтын туъсли аслык туъзде
Ак самайлы атайымнынъ
Дав акында эситкенде
Ерге туъскен орагы.
Ак шырайлы тетейимнинъ
Бармаклары босаганнан
Йип узылип, оралмай
Согылмаган шорабы.

Атайымды абелиннен
Кавга йолы айырган,
Согыс оны Европадаынъ
Ерине де аькеткен.
Берлиннинъ тас орамында
Йигитлерше айланган,
Баьтирлер мен йолыктырып,
Кардаш эткен, дос эткен.

Сондай узак ерлерге ше,
Ошагымды калдырып,
Йол алмага йок эди
Кобнъилим эм уьмитим —
Деди атай, уьллесине
Таьмекиди толтырып —
Эгер Элди бийлемеген
Болса давдынъ туьтини.

О атайым, сенинъ сабыр
Мырадынъды анълай ман.
Мен суйемен карамага
Баска эллер, халкларды.
Сен коьрсеткен йолга шыктым,
Алып янъы йырымды.
Эм савытсыз, ьнанаман,
Йолыгарман досларды.



Ат эм кыз

(эртеги)

Бир авылда бир кыз яшаган. Онынъ аты Емис болган. Ога тетейи аьр заман туьрли эртегилер айтатаган болышты. Эм кызга ол яшаган бир ат акын-да кайгылы зат айтады. Онынъ аты Акбаслы болган. Оьзи ат ак. А ялыны кызыл болышты. Айтадылар, сосы ат Ак тавды карайтаган болган деп. Атты ыслайдылар, тек ол тез кашып та кететаган болган экен. Соны ман оны бирев де ийги кепте ыслап болмайды. Булай хабар да болган: ким аттынъ ялынын ийги этип сыйпаса, сога ат суьйген затын этпеге болады деп.

Бир кере Емис туьстен сонъ кыдырып шыгады экен. Юрегинде ол сосы ат пан рас болмага мыратланган. Неге десе, онынъ мырады болшыты-сосы атка минип бир кере сама кыдырмага. Юреди, юреди. Тек ога бирев де карсы келмейди. Болмаганд, а бир таска олтырады эм мыдахланады. Сонъ уьйине кайтпага суьеди. Аьне сол заман сосы кыз аттынъ сесин эситип калады. Теректинъ артына барады. Караса-сол баягы тетейи айтатаган ат туры эди. Ат теректинъ бутакларына илинген эм оннан туьсип болмайды эди. Аяклары салпыраган эм оьзи де арып токтаган. Кыз ога коьмек бермеге деп токтайды. Аста-аста атка янасады. Акбаслы ат оны коьреди эм ога булай деп айтады:

– Ай, кыз, сен мага янасып олтырма. Ол бек коркынышлы зат.

– Мен сага коьмек этпеге суьемен, – дейди кыз да соьлеги атка.



– Аьши сенинъ эткен ийгилинъе мен не зат этейим? – дейди ат та.

– Меним мырадым атка минип бир кере сама кыдырув, – дейди кыз.

Сонъ ат тынышланады эм кызга коьмек этпеге ыхтыяр да береди. Кыз колыннан келген коьмегин береди эм атты ийги кепте басыннан, ялыннан сыйпайды...

Арасы коьп заман кетпей, кыздынъ мырады толады: атка минеди эм кыдырып баслайды.

Аьне соьтитип ат кызга ийгилиги уьшин ийгилик эткен, дейдилер...

Аьзирлеген С.Култаева.

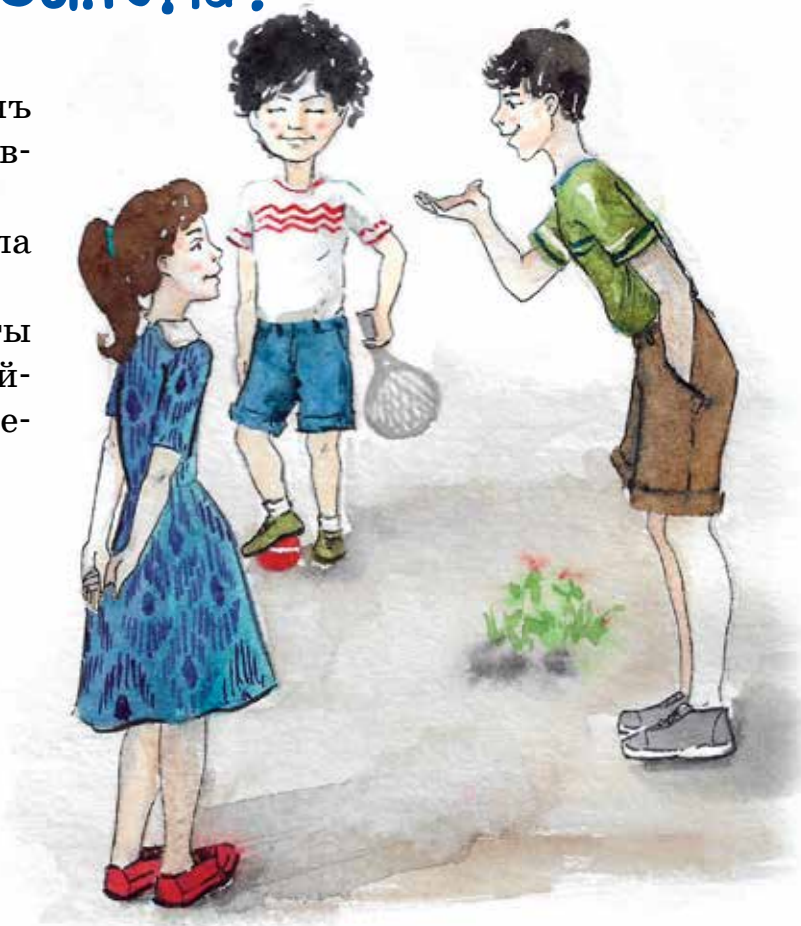
Балалар айтадылар

Сен дуньядагы баъри де балаларды танийсынъма?

Бир куън анасы оззининъ доърт ясындагы улына ашувланады эм булай дейди:

– Дуньяда сеннен осал бала йок болса ярайды!

– Анам, сен дуньядагы баъри де балаларды да танийсынъма? – дейди тамашасы келип, бала да.



Ялктыргандырсынъ

Анасы бир кере бес ясындагы кызына карай берип, булай деп айтады:

– Сен аьр куън сайын конъысыларга барып олтырмашы, кызым: сен оларды ялктыргандырсынъ...

– Ялктырмайман, анам, – дейди кыз да явабына. – Туънегуън мен онда барганда:

– Аьли бизге сен етиспей турыэдинътагы кел, олтыр, – деди мага конъысыдынъ анасы.



Биринши класс

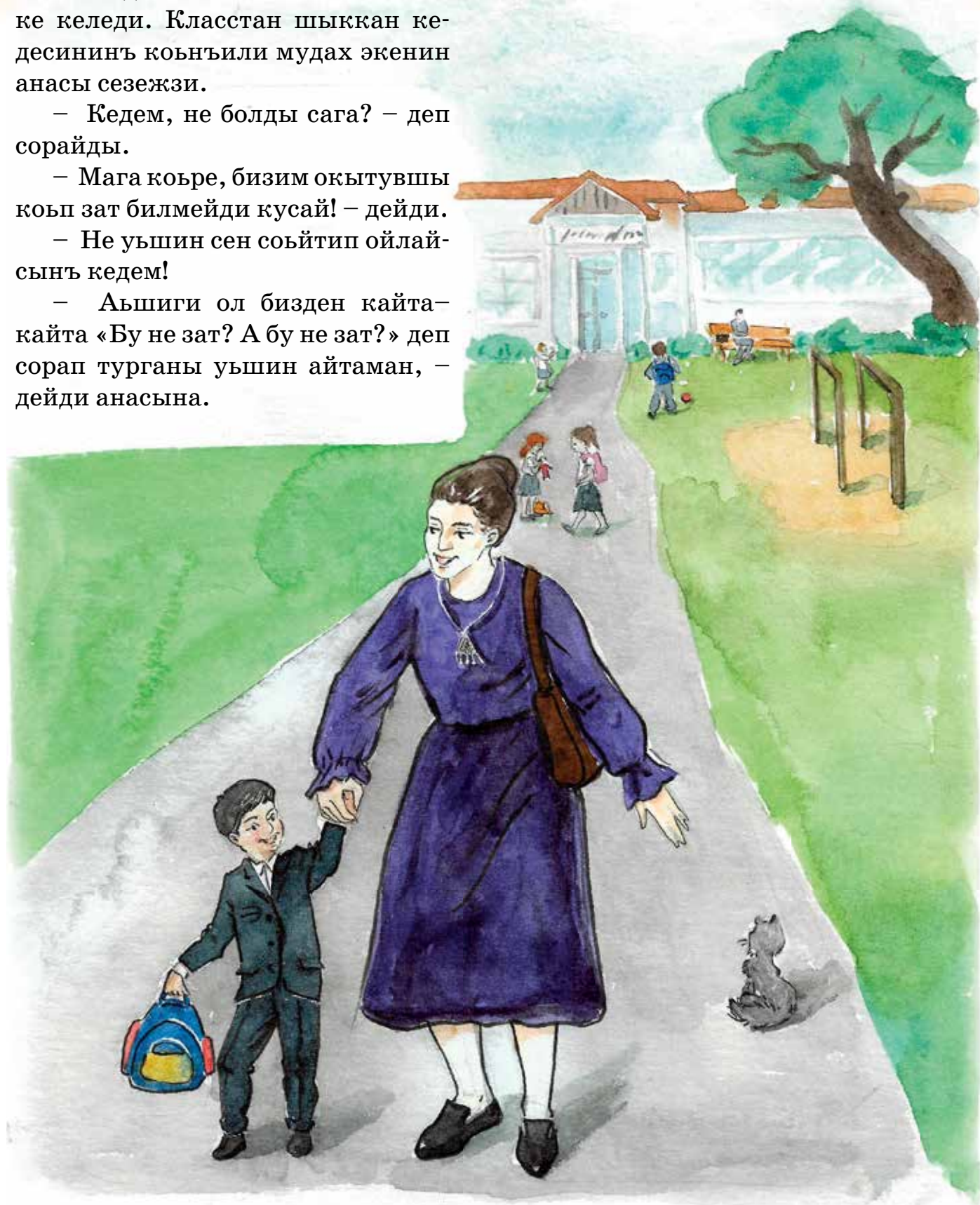
Анасы биринши класста окыйтаган кедесин йолыкпага мектебке келеди. Класстан шыккан кедесининъ коьнъили мудах экенин анасы сезежзи.

– Кедем, не болды сага? – деп сорайды.

– Мага коьре, бизим окытувшы коьп зат билмейди кусай! – дейди.

– Не уьшин сен соьйтип ойлайсынъ кедем!

– Аьшиги ол бизден кайтакайта «Бу не зат? А бу не зат?» деп сорап турганы уьшин айтаман, – дейди анасына.



ой ойган юйрук

Ата Юрт – атанънын уйиннен артык.

Ата Юрт – алтын бесик.

Ата Юртын суьймеген – атасын да суьймес.

Ата Юрттынъ басы болмасам да,
Босагасынынъ тасы болайым.

Ата Юртын саклаган озар,
Сакламаган тозар.

Ата Юрттай ер болмас,
Тувган Элдей эл болмас.

Ериннен айырылган ети йыл йылар,
Юртыннан айырылган оьлгенше йылар.

Юртын саткан бетин сатар.

Ийт – тойган ерине,
Эр киси – тувган ерине.

Таьвекел аьдем тав ояр.

Тойган ерден тувган ер ийгиди.

Халк айтса, ялган айтпайды.

Халк карт болмайды.

Коркак киси алды оьлер.

Эл алдында арслан да ятар.

Элин суьйген ерин суьер.

Эр киси Эл ушин тувады,
Халк ушин ян салады.

Аьзирлеген С.Култаева.

Бирев де мутылмаган

БАБТИР ОБЛМЕГЕН, ЯШАЙДЫ...

1944 йыл 25 август куйннде фашистлер татаршаьйири Муса Джалильди оьлтирдилер. Фашизм мен куйшли куйресте аьдетте болмаган баьтирлик коьрсеткени уьшин Джалильге 1956-ншы йыл Слветлер Союзынынъ Баьтири деген ат тагылган эм бир йылдан сонъ «Ма-

обит тефтери» деген ятлавлар йы-йынтыгы уьшин шаьйирге Ленинши савгасы берилген. Соннан бери «Маобит тефтери» коьплеген тиллерде баспаланып келеди.

Буьгуйн биз Муса Джалильдинъ ногай тилине коьширилген бир неше ятлавларын беремиз.

ТУЗЛЫ БАЛЫК

Неге мени сен йибердиеъ йылгага
Йылга бойга
Келмей болсанъ сен оьзинъ.
Мага неге
«Суьемен» деп айттырдынъ,
«Мен де» деген
Явап бермей сен соьзинъ.
Суьйген болып
Неге оьзинъ алдаттынъ,
Кыдырмага
Ой шаркынъа келмесе,
Неге мага
Тузлы балык ашаттынъ,
Сув бермеге
Суьймей болсанъ ишпеге.



ПАЛАҢКА

Мени сага
Кул этсе де бу тутнак,
Сен алдыңда
Мен басымды
Кесип алсанъ, сен яман,
Йыгылмаспан,
Болсын сенинъ эсинъде.
Мынълап тувыл,
Юзлеп кырдым сизди мен,
Облтирмеге
Бола эдим туъз айтсам,
Кеш соны деп,
Шобгип эки тизиме
Мен Элиме
Тилеекпен тек кайтсам...



ОБЛИМГЕ ОУД КЕСИЛГЕН АЪДЕМ

Буьгуьн тагы
Билдирдилер ашув зат
Бу аьдемге
Облим суд кесилген.
Кобзяслары
Кобкиректе кайнаскан
Курыдылар.
Йыламайды бу аьдем.
Камерада
Тып-тынык эм бийиктси
Бу аьдемге
Ай да ойлы карайды.
Бу кадамсыз
Энди сонынъ саьбийи
Етим болып
Калады деп ойлайды.

Яслык, яслык
Юрегимди куьйдирип,
Обз артынънан
Энди мени шақырма.
Кызым меним

Уьйкен болган эндиги.
Обзим де карт.
Суьйимнен мен алыста.

Ногай тилине коьширген А.Култаев.



Студентлер куйни белгилениди

Алтынайдынъ уьстинлиги

Савлай Россия студентлери тек янъыларда оз байрамын карсы алдылар. Уьстинликлер мен байрамшылады сол куйнди бизим ердес кызымыз Алтынай Байманбетова. Кызалак Ессентки Сырт-Кавказ финанс-энергетикалык техникумында «Юриспруденция эм реклама» факультетинде окыйды.

Карасув авыл орта мектебин Алтынай йогары белгилерде битирген, окув йылларында туьрли конференцияларда катнасып, баргылы орынларда болган. Аьлиги заманда Алтынай 2-нши курста окыйды. Йигилердинъ сырасына киреди кызалак, ол тек «бесевлерге» окыйды, волонтер куллыгын этеди. Янъыларда Алтынай техникумда озгарылган сочинениелер конкурсында биринши орынды алды. Онынъ суьврети «Бизим оьктемлик» деген Сый тактасында илинген. Алтынай социаллык



шараларда катнасып, сый грамоталарга тийисли болган.

Оьзининъ билимлиги мен, аьдешилиги мен тенъ-дослары арасында сый-абырай кзанып келеди. Сол окувында аьли коьп бийикликлер, уьстинликлер йораймыз.

Г. Бекмуратова



Молла Насретдинниъ хабарларынан

СОРАВ-ЯВАПТАН КУТЫЛУВ УЪШИН

Бир кере Молла Насретдин пише-си мен олтырган заманда, булай дейди:

– Мен оъле калсам, мени эски кабырга коьмерсиз. Бу меним сага оъсиетим.

Хатынынынъ ога тамашасы келеди эм оннан ол да сорайды:

– Неге олай оъсиет этесинъ аьши, айт? – деп.

– Аьне дуньядан сорав алвшылар келген вакыт, сосы кабырдынъ бек эски экенин кльрип, кайтып кетпеслерме экен, – деп, яваплаган.



ИЙТКЕ КАРСЫ ДУВА

Бирев Молла Насретдинниъ янына келип:

– Оьрметли Молла, бизге бараган йолда яман ийт бар. Коркып уьйге барып болмайман. Арап тилинде ийттинъ авызын байлайтаган бир дува бар деп эситкенмен. Не болады, соны мага уьйретсенъ, – деп, тилейди.

Молла Насретдин де ога:

– Сен айтатаган ийт арап тилин биледи деп, ьнанмайман. Ога карсы яхшы дува суье болсанъ, колынъа аьр заман таяк алып юр, – деп, яваплаган.



БУЛЫТТЫНЪ КУЪЛЕТКИСИ

Кырда Кожадынъ шонъкыр казып турганын коьрген йолавшы:

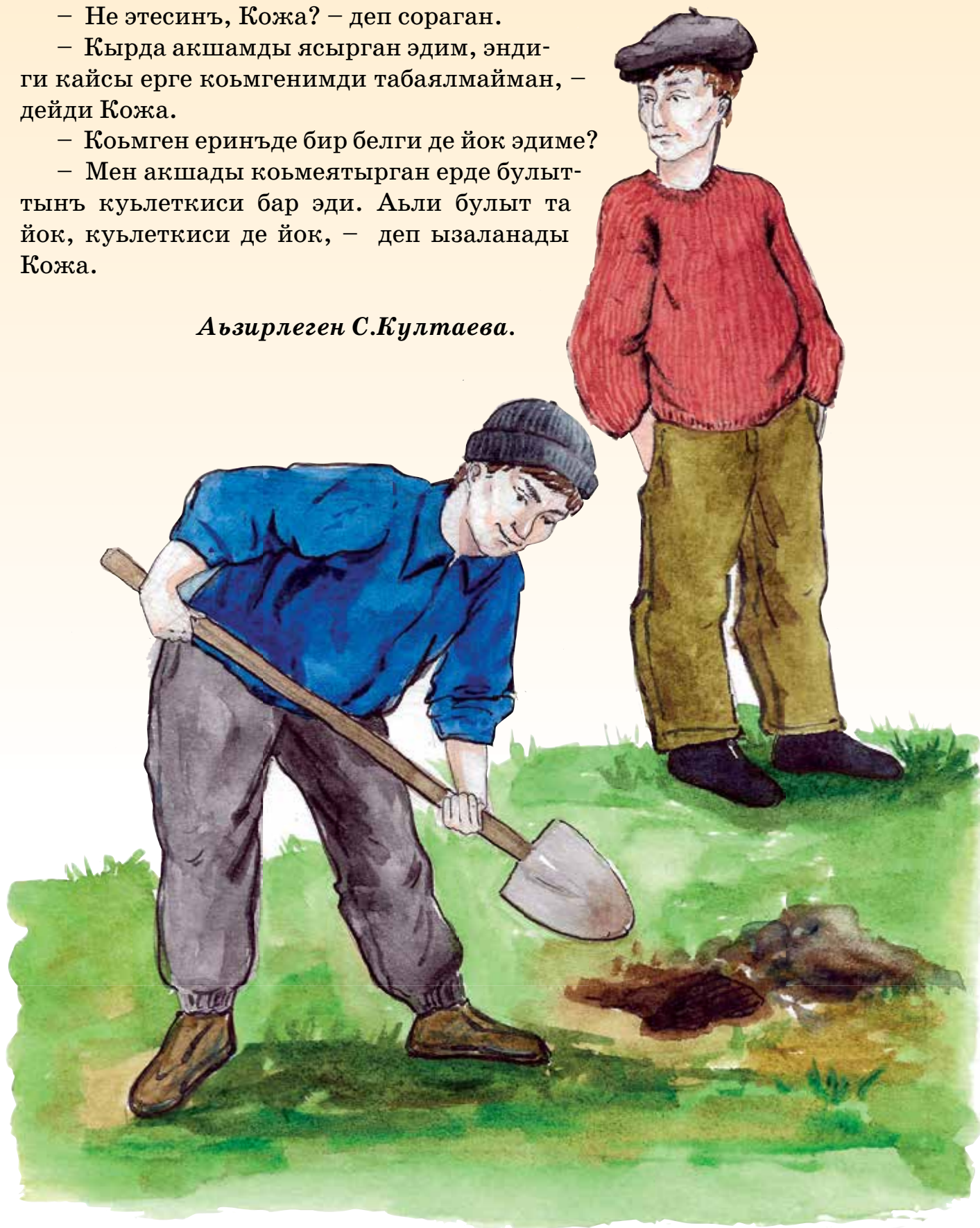
– Не этесинъ, Кожа? – деп сораган.

– Кырда акшамды ясырган эдим, энди-ги кайсы ерге коьмгенимди табаялмайман, – дейди Кожа.

– Коьмген еринъде бир белги де йок эдиде?

– Мен акшамды коьмеятырган ерде булыттынъ куьлеткиси бар эди. Аьли булыт та йок, куьлеткиси де йок, – деп ызаланады Кожа.

Аьзирлеген С.Култаева.



САЙЛАЯК КЕСИМ

(ой – маслагат)

Мен 11 класс окувшысы, кишкей заманнан алып ким де болмага суьетаган эдим, ама йогары классларда мен каты ойланып басладым, эм доктор (эмлевши) болмага керегин анъладым. Мен эмлевшилерди ерде яшайтаган малеклер мен тенълестирер эдим, неге десе олар аьдемди кыйналувдан босатады. Аврыган аьдем бир затка да суьйинмейди, ога кийим де, акша да, баалы машина да, ийги куллык та-бир зат та керек тувыл. Олар тек авырымай, ойнап-куьлип яшар эдик деп айтадылар. Неше аьлимлер, акыллы аьдемлер баьри авырувлардан да аьдемлерди босатып, аьдем 150-200 ясына дейим яшайтаган дарманларды шыгарган йоклар. Мага аьдемнинъ каркырасы, онынъ муьшелери эм медицина бек кызыклы болады. Аьдемлердинъ яшавын узайтув уьшин не этпеге керек? Мен билемен бу соравлар бек кыйын эм оларды пешер уьшин коьп окымага, биология предметин билмеге керек. Мен ойлайман: аьдем куьшли шалысса, ол баьри мырадына да етеди. Ама эмлевшигес тек дарманлар ман эм ийнелер мен эм-

лев керек тувыл. Бас деп ол озининхъ ийги, юмсак соьзлери мен, аврыган аьдемге йылы каравы ман эмлев керек. Эм авырыйтаган аьдемге анълав керек – ол билимли аьдемнинъ колларына туьскенин. Сога коьре, медакдемияда аьруьв окып, битирген сонъ сулыплы докторлар янында уьйренип турсанъ, озинъе бек аьруьв. Туьрли книгалардан, медицина журналлардан да билимди терен этпеге болады. Аьли бек коьп сондай амаллар. Яшав тез кетеди, аьдем тез картаяды. Мен заманды бираз болса да токтатып, аьдем яшавын созар эдим. Коьп авырувлардан дарманлар излеп табар эдим. Эмлевшилер бизим Элимизде бек керекли кеспилер, доктор болув эм ислев бу кыйын куллыкта – ол баьтирлик деп ойлайман. Неге десе эмлевшилер аьли коьп акша алмайдылар, оларда каты куьн, тыншаюв куьн йок. Боьтен де, авыл ерлерде, районда. Олар тыншаювда болса да, бир каты авырыган аьдем больницага туьссе, куьннинъ сувыклыгына да карамай, ямгыр-кардан, бузлавыктан коркпай, алгасап етпеге кереклер. Ама халк алдында сыйлары бек уьйкен.

Меним тетем каны коьтерилип, тез-тез авырып турады эм биз тел сокканда ок, больницадан эмлевши бир неше такыйкадан етип калады. Согыс заманда неше яралы солдатларды олар облимнен куткарганлар, озлериинъ яшавларын да тынышлык ушин кызганмаганлар. Неше санитарлар, медсестралар атыстынъ арасыннан, каннынъ, туьтининъ арасыннан, озлериинъ облееклериннен коркпай, аркаларына коьтерип, яраланган солдатларды

аваша ерге шыгарып, яраларын байлап, канларын токтатканлар, кирип калган коргайларды шыгарганлар. Сондай киноларды карасам, мен боьтен де куьшли эмлевши болгым келеди. Тетем аьр заман да айтып турады: «Аьдемнинъ байлыгы-деннинъ савлыгы» – деп. Мен ойлайман, сол байлыкты саклайтаган эмлевши кесписи дуньяда энъ керекли!

С.А.Майлыбаева.



АЪР ЯТЛАВДА ЮРЕГИНИНЪ ЙЫЛУВЫ

Оьткен йылдынъ ызгы айы уллы ногай шаьйири Гамзат Аджигельдиевтинъ эстелигине, онынъ тувган куьнине багысланып озды. Аьр бир билимлендируув учреждениесинде талаплы шаьйирге багысланган шаралар озгарылдылар.

Яшав оьмири Гамзаттынъ бек эрте уьзилген, ол 27 ясцына да толмай бу яшавдан кешип кеткен, болса да, ол сол кыска заман ишинде бек коьп асарлар язып калдырмага уьлгирген. Не шаклы онынъ аьли де баспадан шыкпаган ятлавлары, хабарлары бар. Гамзат Юсуп увылы Аджигельдиев ХХ оьмирге деги ногай адабиятына оьзининъ бек уллы косымын эткен. Талаплы шаьйирдинъ мерекесине багысланып баьри мектеблерде де 2-11-нши класслардынъ окувшылары ман «Сеси онынъ оьмирлерге занъырар» деген тема бойынша класс саьати, «Мен яза-

ман халкым йырлап юрсин деп», «Аьр ятлавда юрегининъ йылувы», «Гамзат – халктынъ алал увылы» деген темалар бойынша там газетасын аьзирлев шарасы, «Шоьл ийсиннен тувганман» деп район бойынша ятлав шарасы (мунда 8-11-нши класс окувшылары катнастылар), 10-11-нши класс окувшылары араларында сочинение шарасы озгарылдылар. Солай ок, аьр бир мектебте шаьйирге багысланган кешлик, аьр бирисининъ темасы туьрли, озгарылды. Окутившылар арасында да район кезегинде йыр конкурсы болды. Бу шарадынъ барысында Гамзат Аджигельдиевтинъ ятлавларына салынган кайдай туьрли анъларды да эситтик. Аьр бир мунда катнаскан аьдемнинъ коьнъили коькте эди. Кайсы шарада болса да, Гамзат Юсуп увылы Аджигельдиевтинъ аьлемет тил мен, терен фило-

софиялык ой ман язылган ятлавларын окувшылар окып эситтидилер.

Ногай район Орталык китапханасынын куллыкшылары да талаплы шаьйирге багысланган шараларын озгардылар. «Оьмирлерге соьнмес тавыс» деп аталган видеоролик те коьрсетилди. Бу шаьйирдинь савлай яратувшылык йолына багысланган эди. Сол шара ишинде йы йылганлар оьз ойлары ман боьлистилер, «ЦРБ» МКУ етекшиси Сабират Абубекерова балаларга шаьйирдинь акында ийги этип

хабарлады. Гамзат Аджигельдиевке багысланган айлык ишинде озгарылган шаралар ишинен, сол шараларда катнаскан аьдемлердинь коьбисининь эслеринде Орта-Тобье авылынынь орта мектебинде озгарылган, автордынь «Наьсипли» хикаеси бойынша тоьгерек стол калды.

Гамзат Юсуп увылы Аджигельдиев коьплердинь эслеринде бек талаплы шаьйир болып калады, оьлимсиз онынь яратувшылыгы, бек уьйкен халкымызга калган асабалыгы.

Г.Сагиндикова.



Орта-Тобье мектебте озган шарадан коьринис.

АНА ТИЛ БАЛАЛАР БАВЫНДА

«Карлыгаш» бала бавы Куьнбатар авылдынъ оьктем-лиги. Онда ногай тилге уьй-ретуьв туьрли йосыклар ман озадылар. Тербиялавшылар Култаева Эльвира Мурзагелди кызы эм Изеева Альмира Амирхан кызынынъ билдируьвине коьре, табияттынъ туьрли шагына суьйим эндируьв ниет пен балалар ман кырга барып, кыстынъ аклыгына, алтын куьздинъ аьлеметлигине, язлыктынъ хаьлше кимик суьвретине, язгы шешекейлерге сукланадылар. Олардынъ акында тувган тилде хабарлайдылар, ыспайлыкты сезип уьйренедилер. Авызлама халк яратувшылыгына маьне бередилер: бесик йырга, янъылтпаларга, ногай халк эртегилерге, аьдет йырларга. Навруц байрамда болса, Куьнбатар авылдынъ тербиялавшылары кишкей саьбийлери мен арбаларга олтырып, орамлар ман ясы уьйкенлердинъ азбарларына кирип, колларын алып, кутлав соьзлерин де айтканлар, балалар мунда коьп затлар биледилер, олар оьзлерин кишкей артистлердей сезип, туьрли эртегилерди усташа ойнайдылар. Ногай йырларга аваслыклары куьшли. Сосындай яратувшылык куллыклар этилип турган шаклы би-





зим тувган тилимиз сакла-
наягына уьмит уьзилмейди.
Баьри тербиялавшыларга да
йорагым келеди уьстинли-
клер, сиз балалар ман ногай
тилдинъ байлыгына бирин-
ши абытларды этип, мек-
тепке аьзирлейсиз, сол кул-
лыгынъызда арымай, берк
абытлап алдыга барынъыз.



Салимет Майлыбаева.



«Ногай Эл» Балалар Бавы



Ногай тилимиздинъ ыспайлыгы, байлыгы саббийлердинъ эслеринде, ойларында турса экен, олар сол тувган тилимизде аьруьв этип соьйлеп билсе экен деген мырад пан буьгуьнлерде балалар бавларынынъ тербиялавшылары шалысып куллык этедилер. Буьгуьн мен «Ногай Эл» эм «Карлыгашлар» балалар бавларынынъ куллыклары акында айтпага сьуемен.

«Ногай Эл» бала бавынынъ бес йыллык мерекесине багысланган байрам куьнинде катнасып, бек куванып кайттым. Бир куьбининъ ашык дерисинде коьнъилим боьтен де коьтерилди. Ол ногай тилде оз-

ган эди. Етекшиси Айтувганова Камиля Круптурсын кызы обзининъ кишкей саббийлери мен «Кийгиз» деп аталган дерисинде ногай халкымыздынъ обнерилиги мен балаларды таныстырды, кийгиз-ногайлардынъ юн хаьлшеси акында анъламлы кепте айтты, туьрли туьсли каты кагытларга балалар юнди ябыстырып, койлар ясадылар... Коьз алдыдагы экранда балалар ярасык табияттымызды коьрдилер, ногай анъды тынъладылар, юннен кайтип кийгиз этилитеганына тамашасы келдилер. Боьтен де, балаларды кийгиз обрнеклерин уйкен тамашага калдырды. «Кошкар



муьйиз, бузав тис, кулын кулак, ийт куйрык, коян кулак, боьригоьз, тавык тырнак, каз аяк, карга канат, карга тырнак, карлыгаш оюв, шыбын канат, бакагоьз, балык, кумырска, кертлеж оюв, толкын оюв, коьгершин, торгай, бий, оьрмекшен, бота мойын, нал оюв, шынжыр оюв, кармак оюв, ба вырсак оюв, кыйсык аяк, канвас оюв, кавын тилим, шешекей, эмен япырак, аслык оюв, тав оюв, куьн эм ай, кус йол, юлдуз, куьннинь коьзи, аьжи йол, куман бав, терли оюу, энге оюв, дувашык, мойынтымар, кумырска бели, йыланнинь ызы эм сондай баскалары.

Камиля Круптурсын кызы ман бирге кишкей балалар сосы оьрнеклер атларын кишкей бармаклары ман коьрсетип айтадылар. «Аьперим!» – деп олтырганлар сукеланадылар. Сонь «Ногай Элдинь» балалары бурынгы ойынлар ойнап, тизилип салынган бурынгы затлардынь атларын айттылар. Эне соннан басланады суьйим ногай халкка, аьдетке, тилге. Ногайды ногай этип коьрсете таган затларга.

Салимет Майлыбаева
окутувшы.

КУЛЛЫКШЫ «ХАЛК» КУМЫРСКАЛАР

Аьр куьн язда орманлыкта, яде азбарда оьсимликлер арасыцнда йинишке йол коьрмеге боласынъ. Онда кишей шоплер, оьлен, кум барын сезесинъ. Ол кумырскалардынъ йолы болады, сол кишкей япыраларды, оьленди. Йоллары тав арасында, орманлыкта йинишке ак йиптей болып созыладылар.

Карасанъ, сол йол ман коьлем дегенде коьлем болып кап-кара кумырскалар ювырадылар. Олар оьзлерининъ уяларына аьр бириси не зат болсада суьйреп аькетедилер. А тоьменге бос кайдадылар.

Куллыкшы «халктынъ» ис куьни оьзлеринше басланады. Олардынъ арасында куллык суьймес ян болмас. Бир кепте шугл ислеидилер. Аьдемлер оны коьпте эслегенлер, соны уьшин «Кумырскадай куллыкшы» деп айтадылар.

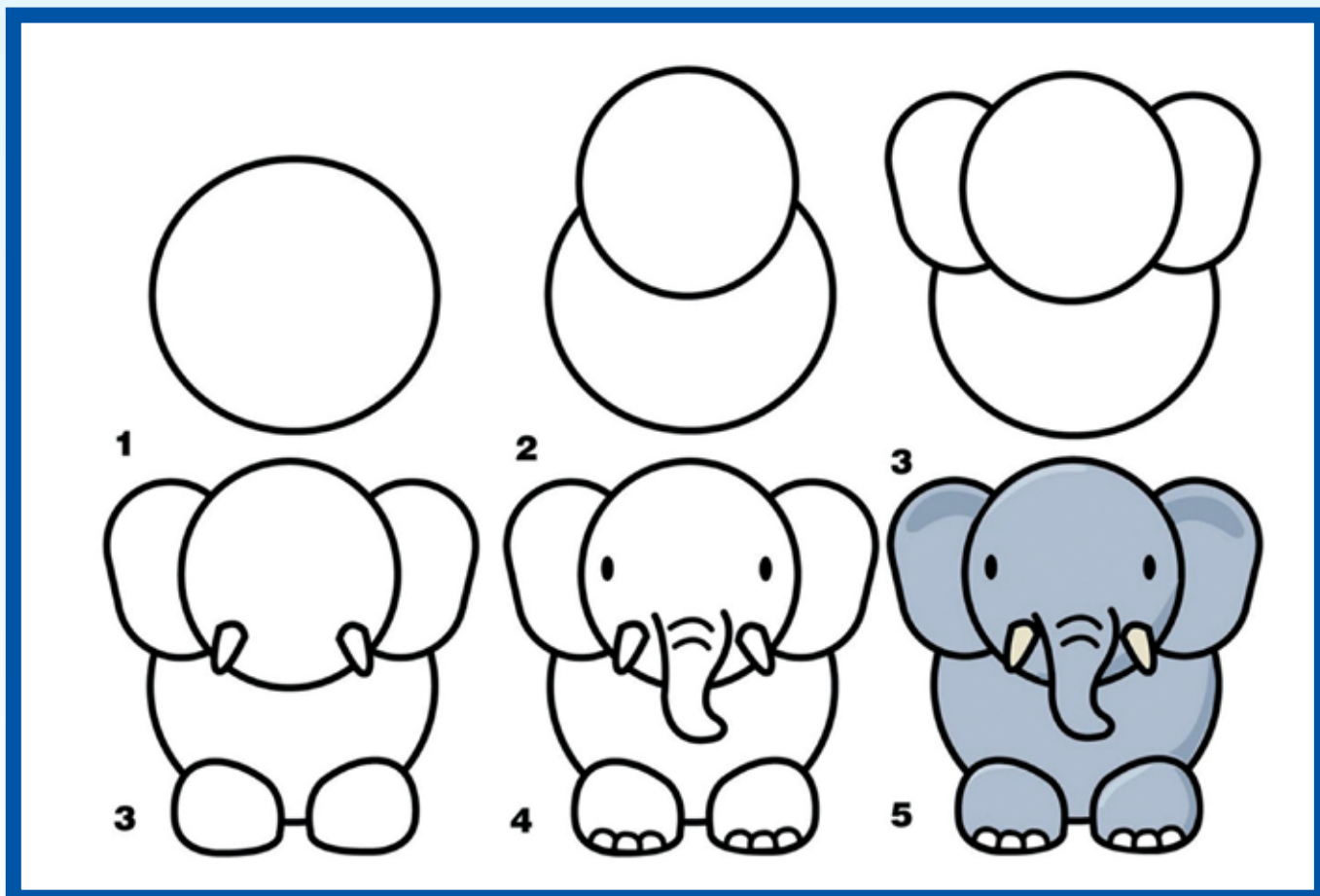
Армай-талмай куллык этедилер. Каранъа туьскенде тыншаядылар. Ямгырлы куьн, куьндиз тыншаймага боладылар. Эгер олар тез-тез уяларына (муравейник) алгасасылар – кеште ямгыр явмага болады. Сондай куллыкшы «халк» кумырскалар.

С.Култаева.



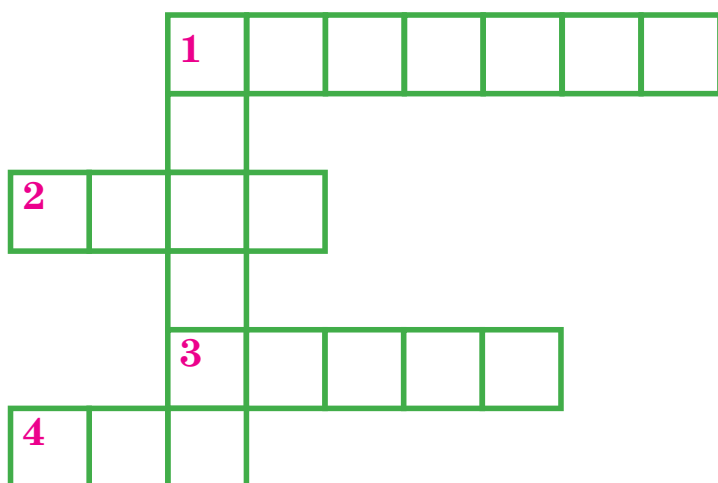
КЫШКЕҮМӨРГӨ

Суввретлерди туурли тууслерге боянъыз эм ясанъыз



Ким бу? Ат сал айванга

КРОССВОРД



ЙОГАРЫДАН ТОЪМЕНГЕ:
1. Шоьлде яйда оьсетаган ясылша.

СОЛДАН ОНЪГА.

1. Ногай районда авыл.
2. Ясы уйкен киси
3. Аслык куйылып туратаган ер.
4. Домбыра анъ



Соколёнок Лашын

3/2020

май – июнь

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство информатизации, связи и массовых коммуникаций Республики Дагестан.

Регистрационный номер

серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г.
выдан управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1990 г.

Руководитель – главный редактор
М.М. Ахмедов

Редколлегия:

А.Исмаилов (зам. гл. редактора)
Т.Зургалова (отв. секретарь)
А.Култаев
Б.Кулунчакова
М.Авезов
С. Майлыбаева
С. Култаева (редактор выпуска)

Художественный редактор З.Даганов

Технический редактор Т. Лузина

Художник номера С. Гаджиева

Фото на обложке З. Ахметовой

Формат 60x84 1/8
Бумага офсетная.
Уч. изд. л. 3,47.
Уч. печ. лист 3,26.

Выход в свет 15.06.2020 г.
Тираж 290 экз.
Заказ № 557.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс-пресс».

Адрес типографии:

367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан «Редакция республиканских литературных журналов «Соколёнок» и «Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г.Махачкала,
ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:
litdag@mail.ru

Ногайский язык.

Индекс: на год - 63238,
на полугодие - 78432.

Цена свободная.